

PÜHADE KIVIDE RAAMAT

Pühad kivid Eestimaal. Koostanud Mall Hiimäe. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tammeramat, 2011. 152 lk.

Saatesõna ehk kahekordse sissejuhatusega – Mall Hiimäelt ja Mari-Ann Rimmelilt – varustatud raamat jaguneb seitsmeks peatükiks, hõlmates 107 arhiiviteksti ja 15 tsitaati asjakohasest kirjandusest ning 36 fotot. Enesestmõistetavaks abivahendiks tekstidele on kohanimed, arhiiviallikate ja kirjanduse loendid. Maakondade ja kihelkondade kaardid on edastatud kaante sisekülgedel.

Valimik tutvustab meid esmalt ohvrikividega hiies (lk 25–41, kaks tsitaati, 23 teksti). Paraku ei seo kõik tekstid vastavat ohvrikivi hiiega (nt lk 28, 30 jt). „Vanapagana lingukivi” (lk 37) on sattunud sootuks valesse kohta: see peaks olema viimases peatükis. Veel on siin tekste, mis ei pajata ohverdamisest ega hiiest: „Tumala suur kivi” (lk 35),

„Lapsi viheldi Ellukivi peal” (lk 36), „Rituaal Ruila Ukukivil” (lk 37). On mõistetav koostaja soov ühest ja samast kivist kõnelevad erinevad lood ühendada. Vahest olnuks siis ehk otsarbekam lähtudagi kividest ja mitte teemadest, mille määratlemine on pahatihti kõikuv või isegi vaieldav. Näiteks teine peatükk tutvustab kive, millele viidi ande (lk 43–59, kaks tsitaati, 17 teksti). Kas ohverdamisel ja andide viimisel on sisulist vahet? Vist mitte. Näiteks on neljas tekstis (lk 48 ja 49) kõneldud ohverdamisest või ohvrikivist. Ohverdamise ja andide viimise eristamine tunnukse siin küll üpriski ebamäärane. Aga eks see olnud koostaja otsustada.

Kolmas peatükk kõneleb kiviks muutumistest (lk 63–73, üks tsitaat, 11 teksti). Kiviks on muudetud pulmalised – erinevatel põhjustel. Ka vastumeelset peigu vältiv neid on muudetud või muutunud kiviks. Ämma vaenatava minia kivistumine kuulub samasse rit-

ta. Hoopis iseäralikud ja kontekstist kaugenenud on muistendid kiviks nõiutud hundist (lk 69) ja – *sic!* – kivilenud katkust (lk 72). Küllap tasub märkida, et seda peatükki kaunistab ainult üks foto.

Huvitavat ainekust vahendab järgmine peatükk „Piirikivid, ristiga kivid, kivistid” (lk 75–93, viis tsitaati, 14 teksti). Nende kivide funktsionaalsus on avar: kurja silma tõrjumine (lk 79), kahjulike putukate tõrje (lk 80), sõjatee märkimine (lk 81). „Arula Mõrsjaristikivi” lugu (lk 81–82) läheneb aga kiviks muutumise lugudele eelnevas peatükis. Edasi lähevad lood juba nii harali, et midagi ühendavat või seostavat on siin raske leida. Ilmne on seegi, et siinsed lood pärinevad selgelt eri aegadest, mõned tunnukse üsna uued olevat. Põhiküsimuseks on aga see, kas kõiki neid kive on pühaks peetud? Muistendite järgi otsustades see nii ei ole.

Viies peatükk „Kivid ja kaljud vaimolendite asupaigaks” (lk 95–103, kaks tsitaati, kaheksa teksti) on raamatu kõige napim. Ka fotosid on ainult üks. Muide, kas Valgemetsa kolme kaljut tutvustav lugu (lk 99) on just õnnestunult valitud? Mäletan, et on muistendeid, kus vaimolendi olemasolu on n-ö sõnaselgelt väidetud. Ehk võinuks valida mitu muistendit.

Järgmine peatükk (lk 105–117, üks tsitaat, üheksa teksti) tutvustab kividega seotud varandusi. Siingi võib kaheldes küsida, kas need on pühad kivid. Ja ainese seleksioon on samuti kummaline. Tekst „Musta sõja mälestus” (lk 111) ei maini varandust sõnagagi. See peaks olema hoopis neljandas, ristiga kivide peatükis. Ka „Orjakivi saamis-lugu” (lk 116) ei seostu varandusega, vaid läheneb pigem kiviks muutumise lugudele. „Helme Orjakivi” (lk 115) aga tunnukse pigem pseudomuistend kui ehne pärimuslik lugu.

Viimane peatükk – tulnud, toodud jm kivid – (lk 121–145, kaks tsitaati, 25 teksti) on raamatu mahukaim, aga ühtlasi ka küsitavaim. Pühad ei näi need

kivid – muistendite järgi otsustades – küll olevat. Võib-olla olnuks asjakohane viide hiiumuistendite kogumikele (Kalevipojast 1959, Suur-Tõllust 1963 ja Vanapaganast 1970), kus vastavat ainekust ülikülluses.

Ometi on tegu huvitava ja ülevaatliku teosega meie rändrahnudest. Kindlasti on arvestamist väärt nende folkloorne taust. Eraldiseisvatena, erilistena kohalikus looduses pididki rändrahnud äratama uudishimu ja koos sellega fabuleerimisrõõmu seletamaks nende teket või päritolu. Nii seostus kividega uskumusi ja pärimusi, mis omakorda ajendas folkloristide huvi, mille avalduseks ongi käesolev raamat.

Alustasin lugemist huvi ja ootusega, lõpetasin aga pisikese pettumusega. Miks? Narratiivsust on vähe, eriti esimestes peatükkides. Enamik esitatud muistendeist on n-ö väitelised, konstateerivad. Kas pole põhjus selles, et koostaja on eelistanud uusi tekste? Vanadest Hurda ja Eiseni kogudest on esitatud 12 teksti (need on muide ka narratiivsemad), tunase vabariigi aegsetest kogudest 55 teksti, okupatsiooniaastatest 30 teksti ja taasiseseisvunud Eestist 10 teksti. Ehk võinuks koostaja saatesõnas selgitada oma koostamisprintsipi. Kindlasti huvitab lugejaid seegi, kas raamat hõlmab *kõiki* pühakspeetud kive ja kui mitte, siis millise osa neist. Koostaja sissejuhatuse on asjalik. Kummastav on küll lause: „Hiidlikke jooni on Vanapaganal isegi enam kui Kalevipojal” (lk 15). Heldeke, milleks see *isegi!* Mõistagi on loodushiiul Vanapaganal rohkem hiidlikke jooni kui hiidvägilasel Kalevipojal, aga see *isegi* vihjab, nagu oletaks koostaja vastupidist. See on arvatagi pisiasi, kuid aimeraamatus tahaks ühemõttelist selgust.

Kahjuks peab ütlema, et kohanimed register on esiteks ebaõnnestunud ja teiseks ülearune. Tavaline register hõlmab tekstiviidetes antavad kohad. Selles raamatus on aga registrisse võetud ka tekstides esinevad nimed. Sealjuures

on arvestamata jäetud fotode allkirjades esinevad nimed. Esmajoones oluks vaja pigem raamatus tutvustatud kivide registrit, milles tulnuks anda nii foto kui ka kiviga seotud lood.

On raske nõuda, et igast muistendiga seotud kivist oleks ka foto. Kõik oleneb ju arhiivist. Seevastu võiks küll eeldada, et igast fotoga esindatud kivist oleks muistend. Näiteks ohvrikivist Hurda külas (foto lk 39) ei leidnud ma midagi. Ka Rägavere ohvrikivist (lk 56–57) ei ole lähemas ümbruses muistendit. Kas muistend lk 59 käib Varesemäe kivi kohta (foto lk 60–61)? Neistki näidetest peaks piisama väitmaks, et

puudub oluline register, mis seostaks fotod ja tekstid. Ka aimeraamat võib ju ilmuda teaduslikult korrektselt. Paramatult peab nentima, et teos ei haaku autori seniste kvaliteetväljaannetega. Põhjalikkuse asemel kohtame teatavat kergekäelisust. Aga viriseda võib iga raamatu puhul, samuti on alati võimalus paremini teha. Käesolev raamat pole sugugi halb. Fotode rohkuselt on ta lausa hea, oma eesmärgi täidab ta kindlasti, võib arvata, et ta leiab tee lugejateni. Raamat on ju ilus ja huvitav, aga ta võinuks ka parem olla.

ÜLO TEDRE